

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי

בס"ד

"באהבה ובאמונה"

בית חינוך כמשפחה
לאור דמותו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל

עריכה: אפרת עמנואל

כתיבה: מיכל דה-האן, ברכה גודמן, ד"ר גדי גזבר, אפרת עמנואל

עריכה לשונית: יערה פריד

הפקה: אתי אורלב, בת שבע סיאני, מינהל החינוך הדתי

עיצוב גרפי: סטודיו ורד ביתן

הוצאה לאור: גף הפרסומים, משרד החינוך

שנת הוצאה לאור: מרחשוון תשע"ג, 2012

כתובת אתר מינהל החינוך הדתי: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/hemed>

- תודה לרב חן חלמיש על הרשות להשתמש בקטעים מתוך החוברת **"הוא היה אומר"**, בהוצאת משרד החינוך בשיתוף עם "מהות" ו"מפעלות הצינות הדתית".
- תודה למכון התורני אור עציון על הרשות להשתמש בקטעים מתוך הספר **"משמיע ישועה"**.
- תודה מיוחדת לרב זאב נוימן, עורך הספר **"רבנו"** בהוצאת ספריית חוה, בית אל, על העצה והסיוע ועל הרשות להשתמש בתמונות מתוך הספר.
- **תודה לבית הרב קוק, "וזאת לראיה"** - מפעלי תרבות ותורה להנצחת והנחלת משנת הרא"ה קוק זצ"ל (ע"ר), ת"ד 6275 ירושלים, 02-6232560
- תודה לרב יוחנן פריד על העצה והסיוע.
- תודה למשפחת ליסטמן שפתחה בפנינו את ביתה.
- **תודה לנותני הרשות להשתמש בתצלומים שברשותם:**
הרב יעקב פילבר
ישראל גולדברג, תלמידו של הרב צבי יהודה, פרסומי ישראל
דוד שטיין, "עין טובה"

תוכן העניינים

149	פרק חמישי: חינוך לחיים במשפחה	5	דבר ראש מינהל החמ"ד
150	15: ונלכה באורחותיו לימוד מאורחות חייו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, מן הכלל אל המשפחה ואל היחיד	8	ביקור בבית הרב צבי יהודה
		10	"אור חדש על ציון יאיר", דבר העורכים
157	פרק שישי: חינוך לשוני	11	פרק ראשון: חינוך חברתי ערכי-יסודי
158	16: לומדים על הרצ"ה בדרך "הצבי עופרים"	12	הפעלות לשכבה הצעירה:
169	17: חינוך מיוחד: חברות שכזאת	19	1: עוד נמשכת השושלת
173	פרק שביעי: היסטוריה	28	2: להיות א"א אהבה ואמונה לאור משנתו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל
174	18: וְאֵת אֶרְצֵי חֶלְקוֹ (יואל ד) הנהגתו של הרצ"ה בצמתים היסטוריים חשובים	35	3: מזמור י"ט למדינת ישראל
185	פרק שמיני: ספרות	47	הפעלות לשכבה הבוגרת:
186	19: האם זו המדינה שאותה חזו נביאינו? שירי עלייה לארץ ישראל, לאור משנתו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל	58	4: אביהם של כל תלמידיו
192	20: הכותל והאדם יש אבנים ויש אבנים. יש אבני דָמָה ויש אבנים - לבבות" (הרב צבי יהודה, "מאחר כתלנו", תרצ"ז)	65	5: אוהב את הבריות ומקרבן לתורה אהבת ישראל [...] איננה רק עבודה רגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה (אורות ישראל, פרק ד)
195	פרק תשיעי: חידון כיתתי	65	6: ראשית צמיחת גאולתנו על התבוננותו המעמיקה של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל במציאות
196	21: חידון כיתתי בשלוש רמות ■ רמה א: כיתות א'-ג' ■ רמה ב: כיתות ג'-ו' ■ רמה ג: כיתות ו'-ט'	75	פרק שני: חינוך חברתי ערכי - על-יסודי
221	פרק עשירי: במ"ה	104	7: אמונה צריכה לימוד על חשיבות לימוד אמונה לאור דרכו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל
222	22: במ"ה - בית מדרש הורים לְךָ בְּכַחַךְ זֶה מְצִיאת נְתִיב אֵל כּוּחוֹתָיו וּכִישְׁרוֹנוֹתָיו שֶׁל הִילָד לאור תפיסתו החינוכית של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל	105	8: שיהא שם שמים מתאהב על ידך על עבודת המידות לאור דמותו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל
227	קורות חייו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל	113	9-11: התורה הגואלת על קשרי עם, תורה וארץ
233	ביבליוגרפיה נבחרת	125	9: חלק א: פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש כי הוא עם... סגולה
239	נספח: חינוך קדם יסודי	133	10: חלק ב: אין לי ארץ אחרת
		134	11: חלק ג: אין תורה כתורת ארץ ישראל
		137	פרק שלישי: מחשבת ישראל
		141	12: להתחבר טיפוח זהות ציונית-דתית לאור משנת הרב צבי יהודה קוק זצ"ל
		142	13: הצליח ראשית כול בנו... הרב צבי יהודה קוק זצ"ל כמנהיג דור (מאמר)
			פרק רביעי: תורה שבעל פה
			14: בירודי הלכה הבסיס למשנה האמונית, ממשנתו ההלכתית של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל (מאמר)

מנהיגי חינוך יקרים,

ברכות וה' עמכם.

הרב צבי יהודה זצ"ל, אשר העיד על עצמו שכל עניינו ושליחותו להביא את תורת אביו, הראי"ה זצ"ל, ולהמשיך את דרכו, הוא הדמות הענקית והמאירה, שממנה יש ללמוד את תוקף הזמן המיוחד שבו אנו זוכים לחיות. וכך כתב הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל במאמרו "לתוקף קדושתו של יום עצמאותנו":

"ברוך שהחיינו וקיימנו לזמן הזה, לקיומה הממשי של עיקר מצווה גדולה וקדושה זו [...] הנה הגענו אל הפרק העיקרי של קיום מצווה נשגבה זו. מצוות הרבים והציבור, מצוות ישראל, שמתחייב בה כל אחד מאתנו, כדברי הרמב"ן, שלא נעזבה ביד זולתנו, בהיות תקיפה על ארצנו ושליטתנו קיימת עליה היסוד הראשון היוצק תוכן של קדושה ליום ה' באייר, היינו חזרת קיום מצוות יישוב ארץ ישראל [...] למן הרגע שבו הוכרז על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, ועם ישראל מעתה בארצו כבעל הבית, 'כעושה בתוך שלו', איננו עוד אוסף של יחידים המיישבים את הארץ, אלא אנו אומה השלטת בארצה ובכך מתקיימת המצווה של 'לא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות'."

"בית חינוך כמשפחה" - תנועת נפש שאותה אנו מבקשים לעצמנו, אינה מתבטאת בפעולה אחת או אפילו במעשים רבים, אלא בקיומו של אורח חיים שעלינו לחזק במוסדותינו כדי להגיע למקום מקרב, אוהב, מחנך ומצמיח. בהנהלת החמ"ד הוחלט שבכל שנה תלווה אותנו דמות חינוכית שנוכל לפסוע לאורה בשבילי הציונות הדתית; לחזק ולהתחזק בערכים של זהות דתית, דיאלוג, מוגנות, חסד, מעורבות, אחריות. בשנת הלימודים תשע"ב פסענו לאור דמותו של הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל והעלינו על נס את הרעיון של "האמת והשלום אהבו".

בשנת תשע"ג אנו ממשיכים לצעוד לאור דרכם של מנהיגי הדור שהתוו את משנת הציונות הדתית, ובחרנו להכיר לעומק את דמותו של הרב צבי יהודה זצ"ל.

משנת הציונות הדתית נוגעת בכל תחומי החיים הפרטיים והכלליים: במערכות היחסים בתוך עם ישראל, בשילוב לימודי הקודש והלימודים הכלליים, ביחס למוסדות המדינה ועוד. אחת הנקודות המרכזיות במשנת הציונות הדתית היא הכרה בגודל התקופה; ראייה של מדינת ישראל כראשית צמיחת גאולתנו.

מהן? חלילה וחס ושלום! לכן לא יכולתי אז, באותו מצב, שהייתי פצוע כולי, חתוך לגזרים. את ארצי חילקו! ארץ ה' חילקתם! חישובים פוליטיים [...] לא יכולתי לצאת לרקוד ולשמות. כך היה המצב בלילה הזה ובשעות האלה.

למחרת או למחרתיים בא איש ברית קודשנו הגאון ר' יעקב משה זכרונו לברכה. היה לו צורך לבוא, ואיך היה יכול לא לבוא, ולכן יבוא אם לא אל המקום הזה? הוא בא אלינו, אל אותו חדר קטן וקדוש. התייחדנו, ישבנו שנינו מזועזעים בצורה נוראה. התייחדנו כמה רגעים, התאוששנו ואמרנו שנינו יחד אותם דברי קודש: 'מאת ה' הייתה זאת, היא נפלאה בעינינו'."

מנהיגי חינוך יקרים מאוד,

זו זכות לנו להתחנך ולחנך לאור דמות גדולה שכזו.

הציבור הציוני-דתי על גווניו הרבים, כל משפחת החמ"ד, מפעל ההתיישבות בארץ ישראל, השילוב של תורה ומדינה, ההבנה העמוקה של סגולתה של כנסת ישראל, הערבות ההדדית בתוך האומה, מרכזיותה של התורה בחיי עמנו, לימוד ה"תורה הגואלת", תורת ארץ ישראל - כל אלה הנם פרי הנהגתו של הרב צבי יהודה זצ"ל.

לרב צבי יהודה פנים נוספות: צניעות גדולה, מידה גדולה של הכנסת אורחים, מידות ודרך ארץ, אהבת הבריות, אהבת כלל ישראל, כבוד מיוחד לתלמידי חכמים ועוד.

מצוות יישוב ארץ ישראל מתקיימת כשעם ישראל יושב בארצו ושולט בה, כאשר הוא הריבון עליה. המצווה איננה של יחידים אלא של האומה כולה. עם ישראל מתבונן על המציאות בראייה של נצח. עם ישראל, לאחר אלפיים שנות גלות, בטרם נמוג עשן המשרפות של השואה האיומה, אוזר "רוח גבורה ודעת להילחם", וקם ומכריז על הקמת המדינה. זהו נס גדול ועצום! הרב צבי יהודה, נאמן לרוח התקופה המיוחדת שבה זכינו לחיות, זמן "אתחלתא דגאולה", הקפיד להשתתף במצעדי יום העצמאות שהתקיימו בשנים הראשונות שלאחר הקמת המדינה. בישיבת "מרכז הרב" נוהגים לומר הלל ביום העצמאות בערב וביום. בערב מלחמת ששת הימים, בסעודה לכבוד יום העצמאות, סיפר הרב על מה שהרגיש תשע עשרה שנה קודם לכן בעקבות החלטת האו"ם לחלק את ארץ ישראל לשני עמים:

"לפני תשע עשרה שנה, בלילה הראשון הזה, כאשר הגיעה אלינו הידיעה על תוצאת דיוניהם של הגויים, 'אז יאמרו בגוים', לא יכולתי לצאת אל השמחה ברחוב יפו וחוצות ירושלים. אין צורך לספר כמה כולנו קשורים, ואני קשור בקשר קודש, קשר קדושה, קשר חיים וקשר נשמה למדינה, אך בשעות אלה לא יכולתי להצטרף אל השמחה. ישבתי בדד ואדום כי נטל עלי. באותן שעות ראשונות לא יכולתי להשלים עם הנעשה, עם דבר ה' בנבואה 'ואת ארצי חילקו'. איפה חברון שלנו? האנו שוכחים אותה?! [...] איפה כל רגב ורגב? כל חלק וחלק, כל ארבע אמות של ארץ ה'? הבידינו לוותר על איזה מילימטר

זכינו, ותלמידי הרבים של הרב צבי יהודה נמצאים בכל רחבי הארץ, בתפקידי הנהגה, חינוך ורבנות, ומפיצים את האור הגדול של הרב - דמותו, מידותיו ותפיסת עולמו הלאומית.

יהי רצון שנזכה כולנו ללכת לאורו של הרב צבי יהודה זצ"ל ולכוון פנינו מול פני ה', ומתוך כך להתחזק באהבת התורה, העם והארץ, ולהיות שליחים נאמנים בתקופה הגדולה שבה אנו זוכים לחיות.

**מוקירכם מאוד,
אברהם**

לצד לימוד משנתו החינוכית המיוחדת - תורת ארץ ישראל והכרה בגודלה של התקופה, נתוודע גם אל "הפרטים הקטנים"... המשקפים את עוצמתו וגדלותו של הרב זצ"ל.

על הפסוק: "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון", הסביר הרב צבי יהודה:

"לכאורה 'עין בעין' הוא ביטוי סתום, איך אפשר לראות עין בעין? אלא, פירוש הדבר שיש לכוון את העין האנושית שלנו מול העין האלוקית, ואז רואים 'בשוב ה' ציון'. כמו כן, יש ביטוי בתורה 'פנים בפנים דבר ה' עמכם'. הכוונה היא שיש שייכות ודבקות הדדית של שומע ומשמיע, רואה ונראה. על האדם לכוון פניו מול פני ה', לכוון את עינו מול העין האלוקית, מתוך שייכות ודבקות. אחרת, מופיעים כל מיני סיבוכים באמונה. העין האנושית היא מצומצמת, שטחית ומסולפת, 'האדם יראה לעיניים', ועין ה' היא פנימית ועמוקה: 'ה' יראה ללבב'. כשאדם מכוון עינו לעין של מעלה, מסדר אותה כך שישתכל מתוך העין של מעלה, אז הוא רואה 'בשוב ה' ציון'. אמנם יש הרבה סיבוכים וקשיים, ואף על פי כן כשזוכים לכך, רואים ראייה ברורה 'בשוב ה' ציון' וסוף כל הסיבוכים להתיישר. 'והיה העקב למישור'."

לגעת בשולי הזמן שחלף...

ביקור בבית הרב צבי יהודה בשכונת גאולה, ירושלים

הצנועות, שסביבו ישבו תלמידים, אורחים, בני משפחה ושועי עולם אלו לצד אלו עדיין ניצב בדיוק באותו מקום; גם דלת הזכוכית שהפרידה בין חדר השינה של הרב לבין חדר האירוח עומדת, ורצועות נייר הדבק שהודבקו ערב מלחמת ששת הימים למניעת פיזור רסיסים עדיין מפארות אותה. הזמן עומד מלכת בביתו הצנוע של הרב צבי יהודה, והסיפורים שסופרו

על אודות המקום קורמים עור וגידים. השיעורים הרבים שלמדו כאן עשרות בחורים אשר הצטופפו בשני חדרים קטנים והאזינו בדריכות למוצא פיו של הרב; המפגשים ההיסטוריים סביב שולחן העץ הישן; הבית הקטן-גדול, הפתוח לכולם; הבית ש"קיבל" ברחוב לב את כל המתדפקים על הדלת לשעה קצרה או לשהייה ממושכת. קירות ביתו של הרב משקפים אף

לקראת סיום עבודת העריכה של חוברת זו, נסעתי לביקור בביתו של הרב צבי יהודה בירושלים. הגעתי לשכונת גאולה השוכנת במרכז ירושלים ביום שישי, לקראת שבת, ופגשתי בבני משפחה של הרב צבי יהודה מדור רביעי - צאצאיה של הרבנית בתיה מרים רענן, אחותו של הרב. בני הבית הצעירים המתגוררים בביתו של הרב צבי יהודה מקפידים שלא

לפגוע באווירה המיוחדת השוררת בבית ומשמרים מוזיאון קטן חי ונושם לזכרו של הרב: ארונות הספרים הגדושים בספרים עתיקים וחדשים עומדים במקומם ונדמה שיד הזמן לא נגעה בהם; הספה הפינתית הישנה בצבע סגול כהה, שעליה לנו באי ביתו של הרב ובהם לוחמי המחתרות שמצאו מסתור בביתו עדיין שם, משמשת למושב; שולחן העץ השחוק, המפתיע במידותיו

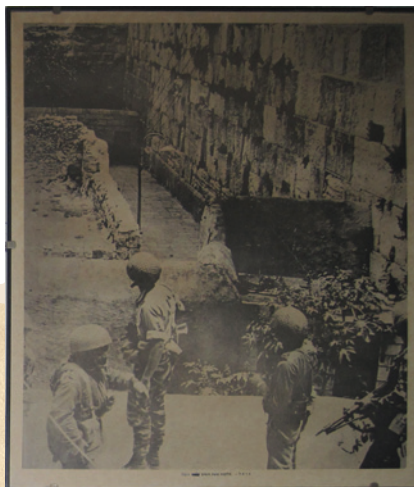

הפיזי אשר נותר מן הרב צבי יהודה, בספריות שנתרו. ספריות המשקפות את למדנותו המופלגת ואת אהבתו לתורה ולתלמודה. בין הספרים הרבים אפשר למצוא סידורים ישנים שהרב הגיה. תלמידי הרב שהתפללו דרך קבע בביתו נהגו להשאיר באחת הספריות את הסידורים. הרב, בהיותו מודע

לטעויות ולשגיאות במהדורות מסוימות, היה נוהג לבדוק סידורים אלו ולתקנם בכתב יד מרובע, "שלא יכשלו בלשונם..."

הביקור בביתו של הרב, אשר היה מנהיג ומורה דרך במשך שלושים שנה, לפני שלושים שנה, מרגש ומעורר יראת כבוד נוכח הפשטות והצניעות שבהן חי ופעל. לאחר חודשים של עבודת כתיבה, איסוף ועריכה של פעילויות על אודות דמותו ומשנתו של הרב, דומה כי ביקור בביתו הוא דרך מרוממת לסיים עבודה זו - להתקרב אל דמותו של הרב, לגעת במקום, לגעת ברהיטים ובחפצים, לגעת בשולי הזמן שחלף ולהרגיש, ולו במעט, חלק מתוך המציאות הענקית הזו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל.

הכותל הצרה רגע לאחר הפריצה לעיר העתיקה בתשכ"ז. במקום ששימש את הרב כחדר שינה (למרות שהרב לא גדר לעצמו שום מקום פרטי, אפילו לא בביתו שלו), מול מיטתו של הרב, תלויה תמונתה של אשתו האהובה של הרב, הרבנית חוה לאה לבית הוטנר שנפטרה בדמי ימיה מדלקת ריאות. נשמת המקום, תמצית הממד

הם את פרקי ההיסטוריה שנארגו במקום. מעל אחת הספריות תלוי כתב ההסמכה המקורי לראשות הרבנות בירושלים של אביו של הרב צבי יהודה, הרב אברהם הכהן קוק, שעליו חתומים כל רבני ארץ ישראל בעת ההיא. על קיר אחר תלויים איורי קליגרפיה של אמרות הרב קוק האב לצד ציורים של העיר ירושלים, ובהם צילום מיוחד של רחבת

"אור חדש על ציון תאיר"

של הציבור הדתי לאומי (אשתקד נכתבה תכנית דומה: "האמת והשלום אהבו" - לאור דמותו של הרב מאיר בן ציון חי עוזיאל זצ"ל).

מטרות התכנית "באהבה ובאמונה":

1. לעורר בקרב התלמידים תשוקה ללמוד תורה ולנטוע בהם אמונה ביכולתם ללמוד תורה.
  2. לעורר בתלמידים מחויבות ורצון להתחזק במידות בחזקת "שיהא שם שמים מתאהב על ידך".
  3. לחזק בתלמידים את אהבתם למדינת ישראל, את מחויבותם לכלל ישראל ואת אמונתם בתהליך תחיית האומה.
- מינהל החמ"ד ממליץ על הפעלת תכנית "באהבה ובאמונה" בשלושה מועדים בשנה: במהלך חודש טבת, שנבחר בידי הנהלת החמ"ד כחודש שבו תועלה על נס מדי שנה דמות מנהיג רחני; בחודש אדר, סמוך ליום פטירתו של הרב צבי יהודה; ובחודש אייר, בהקשר של תכנים לאומיים שבהם עוסקים ביום העצמאות וביום ירושלים.

אנו תקווה כי תכנית חינוכית זו, "באהבה ובאמונה", תזרה אור חדש שיעצים את מעמדו של בית החינוך כמשפחה; אור חדש של קודש, אור חדש של תורה, אור חדש של אמונה ואור חדש של תשובה.

אפרת עמנואל
מיכל דה-האן
ברכה גודמן
ד"ר גדי גזבר

הרב צבי יהודה זצ"ל - תלמיד חכם מופלג, אדם אציל נפש ובעל מידות תרומיות, מורה נערץ ומנהיג דור. הרב חולל שינוי מחשבתי והוביל מהפכה רוחנית בעניין "רוח התחייה הלאומית" והחיבור ל"כלל ישראל" בקרב תלמידיו הרבים, והם הפיצו את רעיונותיו ומשנתו בכל שדרות העם.

בארון הספרים היהודי אפשר למצוא ספרים רבים שכתב הרב - בעיקר כתבי אביו הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, וכן סיפורים רבים על אודות הרב ומאמרים פרי הגותו, אשר פורסמו לאורך השנים בידי תלמידיו.

אם כן, מה מצאנו לחדש בתכנית זו - "באהבה ובאמונה" - בית חינוך כמשפחה לאור דמותו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל?

שלושים שנה לאחר פטירתו של הרב, קם בארץ דור צעיר של מורים ומחנכים, וכמובן אף תלמידים, אשר לא זכו להכיר את הרב בחייו ולחוש את ממדי השפעתו.

התכנית "באהבה ובאמונה" מגישה לצוותי החינוך פעילויות מעובדות במגוון תחומי דעת, המותאמות לגילאים שונים. הפעילויות מנגישות את דמותו של הרב צבי יהודה ואת משנתו לכלל ילדי ישראל.

התכנית כוללת מגוון הפעלות לשיעורי חינוך ליסודי ולעל יסודי. בתכנית גם שיעורים על דמותו ומשנתו המתאימים לשיעורי מחשבת ישראל, הלכה, חינוך לחיי משפחה, ספרות, היסטוריה, לשון, וכן פעילות המתאימה למפגש הורים במסגרת תכנית במ"ה - "לך בכוחך זה". בסיום החוברת מופיעים שלושה נוספים העשויים לסייע לכם בעבודתכם: חידון המותאם לגילאים השונים; תקציר קורות חייו של הרב; ובביבליוגרפיה נבחרת למעוניינים בלימוד נוסף ובהעמקה.

התכנית "באהבה ובאמונה" מהווה חלק מתכנית רב שנתית הפועלת למען חיזוק הזהות הדתית-לאומית ועיצובה לאור דמויותיהם של מנהיגים רחניים